

CONTESTED HISTORIES

ONSITE Toolkit

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

**Jak prowadzić wycieczki
zapoznające uczestników ze
„spornymi historiami”?**

Celem niniejszego przewodnika jest pomoc w organizacji wycieczek do kontrowersyjnych miejsc historycznych, w taki sposób, aby przekazywane treści były inkluzywne, obiektywne, pozwalały głębiej zrozumieć złożone dziedzictwo historyczne oraz jego ewolucję i wpływ na dzisiejszy świat. Przykłady i wskazówki zawarte w niniejszym przewodniku pochodzą z nagrań z wycieczek oraz wywiadów z przewodnikami, dydaktykami oraz innymi osobami, które pracują przy projekcie „Sporne historie”.

Gdy spytamy przeciętną osobę o to, kim jest przewodnik, otrzymamy prawdopodobnie następującą odpowiedź: jest to ktoś, kto oprowadza turystów lub inne zainteresowane osoby po mieście lub muzeum i przekazuje informacje na temat tych miejsc. Jeżeli jednak mowa o przewodniku po spornych miejscach pamięci, to jego rola jest nieco inna – powinien on pomagać ludziom wyciągać wnioski. Jako dydaktyk widzę siebie najczęściej jako przewodnika, który ułatwia ludziom samodzielne dojście do określonych wniosków. Myślę, że w tym kontekście przewodnik powinien spełniać właśnie to zadanie – skłaniać uczestników do zadawania własnych pytań oraz, być może, do znajdowania na nie odpowiedzi.

Miško Stanišić

Niniejszy przewodnik został opracowany w ramach projektu „Contested Histories Onsite” zrealizowanego przez Memory Studies Association oraz EuroClio – Europejskie Stowarzyszenie Edukatorów Historii. Inicjatywa ta skupia się na spornych miejscach historycznych, które traktuje jako przestrzeń do nauczania, zdobywania wiedzy i dążenia do sprawiedliwości historycznej i społecznej. To właśnie w spornych miejscach historycznych i przestrzeniach publicznych narracje historyczne są często poddawane w wątpliwość i przekształcane poprzez debaty na temat pamięci. Sprawia to, że miejsca te mogą wywoływać szczególne emocje. Takimi miejscami mogą być pomniki, miejsca pamięci, ulice o konkretnych nazwach, budynki oraz inne obiekty reprezentujące dziedzictwo historyczne w przestrzeni publicznej. Sporne miejsca historyczne zazwyczaj wiążą się ze sprzecznymi interpretacjami przeszłości, które krążą wokół dziedzictwa historycznego dotyczącego na przykład kolonializmu, wojen, autorytaryzmu lub faszyzmu.

Przed rozpoczęciem wycieczki 4

Czy jest to wycieczka ogólnodostępna czy prywatna? 4

Co (jako przewodnik) wiem o tym miejscu? 4

Co jest Twoim celem? 4

Podczas trasy 6

Jak radzę sobie z oczekiwaniami uczestników wycieczki? 7

O czym ja powinienem/powinnam mówić? 7

Jak sprawić, by trasa była dynamiczna i interaktywna? 8

Jak radzić sobie z emocjami, które wywołuje trasa? 9

Jak rozładowywać napiętą atmosferę oraz utrzymać uwagę uczestników? 10

Po zakończeniu wycieczki: 12

Podziękowania 13

Przygotowanie do wycieczki zależy między innymi od charakterystyki miejsca, stopnia, w jakim przewodnik jest z nim zaznajomiony, oraz uczestników. Można jednak zadać sobie wcześniej kilka pytań przygotowawczych:

Czy jest to wycieczka ogólnodostępna czy prywatna?

W przypadku wycieczki ogólnodostępnej grupa będzie składać się z różnych uczestników, których jedyną wspólną cechą jest to, że wybrali się na tę samą trasę. Najprawdopodobniej poznasz uczestników dopiero na początku wycieczki. Ograniczenie rozmiaru grupy do maksymalnie 15–20 osób pozwoli przewodnikowi kierować dyskusją w taki sposób, że będą mogli w niej wziąć udział wszyscy uczestnicy.

Z kolei w przypadku wycieczki prywatnej będziesz mieć wcześniej wiedzę na temat celu i motywacji jej uczestników. W momencie rezerwacji możesz zadać kilka dodatkowych pytań, które pozwolą Ci lepiej zrozumieć uczestników i np. dowiedzieć się, jaki jest ich wiek, wykształcenie i motywacja.

Co (jako przewodnik) wiem o tym miejscu?

Jako przewodnik musisz mieć ugruntowaną wiedzę na temat tego miejsca, jego kontekstu historycznego i wiążących się z nim kontrowersji. W tym celu możesz zadać sobie pewne pytania. Pamiętaj, że nie jest to kompletna lista, a jej celem jest jedynie wzbudzenie refleksji na temat kwestii, na jakie może natknąć się przewodnik:

- W jakim mieście / regionie znajdujemy się?
- Jakie zdarzenia i/lub postaci historyczne wiążą się z tym miejscem?
- Jakie wydarzenia historyczne miały miejsce przed powstaniem lub inauguracją tego miejsca?

- Kiedy i dlaczego powstało to miejsce? Co jest szczególnego w jego lokalizacji?
- Kto zlecił budowę tego miejsca? Kto je ufundował? Czego możemy się na tej podstawie dowiedzieć?
- Kto zaprojektował to miejsce? Ewentualnie, jakie inne miejsca zostały zaprojektowane przez tę osobę?
- Jak zostały w tym miejscu przedstawione zdarzenia i/lub osoby?
- Jaka symbolika i ikonografia występuje w tym miejscu i jakie jest jej znaczenie?
- Czy jest to miejsce sporne? Czego dotyczy ten spór?
- Jakie reakcje wywołuje to miejsce?
- Czy istnieją jakiegokolwiek oznaki regularnego i aktywnego upamiętnienia tego miejsca?
- Czy to miejsce było przebudowywane w miarę upływu czasu?
- Czy przechodnie reagują na to miejsce? Jeżeli tak, to w jaki sposób?

Co jest Twoim celem?

Czy zadaniem tej wycieczki jest wprowadzenie uczestników w historie i ich złożoność lub podważenie dominującej narracji historycznej? Jakie wrażenia powinni odnieść uczestnicy? Zastanów się nad tymi pytaniami, aby określić, co chcesz osiągnąć poprzez tę wycieczkę. Jasno zdefiniowane cele pomogą Ci lepiej zaplanować i zorganizować trasę. Pomogą Ci też lepiej przygotować się pod względem praktycznym, uwzględniając np. położenie danego miejsca, odległości między przystankami oraz długość trasy.

Oto kilka przykładowych celów tras, które zajmują się spornymi historiami:

Wycieczka po Sajmište w Belgradzie (Serbia) ma pomóc uczestnikom zrozumieć ewolucję tego miejsca w szerszym kontekście miasta oraz związane z nim problemy dotyczące kultury pamięci.

Z kolei trasa „Sporen van Slavernij” (Śladami niewolnictwa) w Utrechcie (Holandia) ma pomóc uczestnikom zrozumieć, w jaki sposób miasto to jest związane z historią niewolnictwa, i odkryć na nowo historię niewolników oraz obywateli pochodzących z byłych kolonii. Ostatecznym celem jest podkreślenie wielokulturowej historii miasta oraz pokazanie, że historia kolonialna nie ma jednego, lecz wiele wymiarów i perspektyw.

Trasa „Niewygodny Oxford” (Wielka Brytania) ma na celu skłonienie uczestników do dyskusji na temat nierówności, które występowały w Oksfordzie w przeszłości lub występują obecnie.

Trasa po ATRIUM w Forlì (Włochy) skłania uczestników do zastanowienia się, jakie decyzje musieli podejmować zwykli ludzie w czasach faszystów, i jaki wpływ miały one na ich życie.

Trasa po Dolinie Poległych (Hiszpania) ma na celu wyjaśnienie kontekstu tego miejsca ze szczególnym podkreśleniem roli więźniów politycznych, których zmuszono do budowy tego kompleksu architektonicznego, przedstawienie historii tego miejsca aż do współczesności oraz towarzyszących mu aktualnie kontrowersji. Wycieczka uczestników również do zastanowienia się, w jaki sposób można nadać temu kontrowersyjnemu pomnikowi nowe znaczenie i kontekst.

Na początku trasy spróbuj lepiej zrozumieć swoją grupę. Najważniejszych jest kilka pierwszych minut – aby rozmowy były inspirujące i konstruktywne, dobrze jest, żeby uczestnicy nawiązali kontakt nie tylko z przewodnikiem, ale także między sobą. Nie będzie to wtedy monolog, ale rozmowa. Rozmawiaj z uczestnikami, wysłuchaj ich pytań i uwag oraz stwórz przestrzeń, w której będą mogli wyrazić swoją opinię, nie czując się oceniani.

Istnieją różne czynniki warunkujące to, jak przebiega przygotowanie – oczywiście jest to samo miejsce, jego unikalna historia i zmiany, które nastąpiły tam w miarę upływu czasu, ponieważ patrzymy nie tylko na zabytek w określonym momencie, ale musimy też wziąć uwagę to, jak wpłynął na niego czas. Następnie bierzemy pod uwagę uczestników – jaka jest ich wiedza i doświadczenie? Kim są? Do jakiej grupy wiekowej należą? Jaką wiedzę mają oni już o tym miejscu? Oraz, oczywiście, musisz też pamiętać o czasie, którym dysponujesz, ponieważ trasa dwugodzinna różni się od takiej, która trwa tylko godzinę.

Aline Sierp

Jak mogę (lepiej) poznać członków mojej grupy?

Warto poprosić, żeby każdy z uczestników krótko się przedstawił – pomoże Ci to lepiej ich poznać, dowiedzieć się, co już wiedzą o zwiedzanym miejscu i jego historii, a także pozwoli Ci dopasować trasę do ich potrzeb i zainteresowań. Ważne jest, aby również przewodnik przedstawił się uczestnikom. Powiedz kilka rzeczy o sobie: kim jesteś, dlaczego jesteś ich przewodnikiem, czego Ty oczekujesz od tej wycieczki.

Ja sam nie jestem tak ważny w tej całej historii, więc podaję tylko moje imię i nazwisko oraz wspomina o organizacji, w ramach której działam. Wystarczą dwa zdania. Zwykle jednak proszę uczestników, aby powiedzieli kilka słów o sobie, ponieważ wtedy będę mógł lepiej dostosować sposób, w jaki oprowadzam. Zazwyczaj dużo improwizuję – nie chodzi tu o treść, ale o sposób, w jaki przedstawiam opowieści, dostosowując je do grupy w zależności od jej składu.

Miško Stanišić

Zaraz po spotkaniu z uczestnikami staram dowiedzieć się nie tylko, kim są, ale także, co mogą wiedzieć o temacie. Zadaję więc pytania: proszę ich o przedstawienie się i opowiedzenie o swoich oczekiwaniach. Zazwyczaj pytam ich też, co już wiedzą na dany temat. Następnie nieco dopasowuję do nich sposób oprowadzania. Ważne jest, aby wiedzieć, w którym miejscu są słuchacze, aby indywidualnie dostosować wycieczkę do ich wcześniejszej wiedzy i oczekiwań. Ogólnie rzecz biorąc, przygotowuję pewien główny wątek, za którym uczestnicy będą mogli łatwo podążać. Na samym początku staram się powiązać z nim ich własne doświadczenia i dotychczasową wiedzę.

Aline Sierp

Jak radzę sobie z oczekiwaniami uczestników wycieczki?

Jedną z najczęstszych przyczyn rozczarowań podczas wycieczki jest rozbieżność między oczekiwaniami a rzeczywistością. Nie zawsze można temu odpowiednio zaradzić, ale nieporozumieniom możemy zapobiec, gdy zarówno przewodnik, jak i uczestnicy wiedzą, na czym stoją.

Jako przewodnik od początku nawiązuję relację z uczestnikami, zachęcając ich do otwartej rozmowy o ich oczekiwaniach wobec wycieczki. Pytania pozwolą mi także zorientować się w stanie wiedzy w grupie oraz poznać jej stopień zaangażowania. Następnie przechodzę do zaprezentowania samej trasy, zadając inne związane z nią pytania. Oto niektóre z nich:

- O czym chcesz porozmawiać podczas tej wycieczki?
- Czy już kiedyś byłeś/aś w tym miejscu / w tym mieście? Co już o nim wiesz?
- Czy wiesz o najnowszych publicznych debatach na temat historii, pamięci, dziedzictwa kolonializmu i autorytaryzmu, dwóch wojen światowych itd.? Co już wiesz o tych tematach?

O czym ja powinienem/powinnam mówić?

Niezależnie od tego, jaki jest cel trasy, trzeba uwzględnić dwie różne, ale uzupełniające się warstwy dotyczące odwiedzanego miejsca: samą jego historię oraz jej kontekst i związane z nią kontrowersje. Pomimo tego, że są one powiązane, pomocne jest, aby oddzielić je od siebie dla większej jasności.

A. Wprowadzenie do miejsca historycznego

Podczas wprowadzenia należy objaśnić tło historyczne tego miejsca. Możesz zapoznać się z listą w poprzedniej sekcji [Co \(jako przewodnik\) wiem o tym miejscu?](#) Pamiętaj, że nie musisz uwzględnić wszystkich pytań w swoich wyjaśnieniach, lecz możesz wybrać takie, które będą

najlepiej pasowały do Twojej wycieczki, jej uczestników i celów. Mimo to uczestnicy mogą zadawać różne pytania dotyczące tła historycznego, więc jako przewodnik musisz być w stanie na nie odpowiedzieć.

B. Rozmowa na temat kontrowersji związanych z miejscem historycznym

Niektórzy z uczestników mogą nie być świadomi sporów lub debat dotyczących określonego miejsca. Dlatego ważne jest, aby przewodnik umieścił te kontrowersje w odpowiednim kontekście historycznym oraz przedstawił, jak ewoluowały one w czasie. Oto niektóre z pytań, które mogą się pojawić:

- Jakże istnieją różne narracje dotyczące tego miejsca? W jaki sposób zmieniały się one w czasie?
- Kim byli ludzie, którzy wpłynęli na tę dyskusję?
- Jakże aspekty i jakie postacie historyczne wysunęły się na pierwsze miejsce? Jakże aspekty były pomijane?
- Czy głosy mniejszości były odpowiednio reprezentowane? Jeżeli tak, to w jaki sposób?

Aby przygotować trasę po spornych miejscach historycznych, trzeba się naprawdę dobrze przygotować. Trzeba być też gotowym na ewentualne kontrowersje, co oznacza, że należy dobrze znać historię oraz wszystkie fakty, ponieważ mogą one być podważane.

Aline Sierp

Jak sprawić, by trasa była dynamiczna i interaktywna?

Oto lista przykładowych strategii, które pomogą Ci w opracowaniu dynamicznej i interaktywnej trasy:

- □ Dobrze zaplanuj swój czas i zastanów się, jakimi aspektami chcesz się podzielić z uczestnikami. Upewnij się, że na koniec wycieczki będzie wystarczająca ilość czasu na refleksję i dyskusję.

Żadna grupa nie jest w stanie skupić się przez ponad 15 minut. Jest to maksymalna ilość czasu, po której trzeba iść dalej lub zrobić przerwę. Dlatego dzielę trasę na mniejsze odcinki. A jeżeli na przykład widzę, że mimo wszystko powinniśmy spędzić w jakimś miejscu więcej czasu, bo grupa jest bardzo zainteresowana, to raczej pomijam jakąś inną część wycieczki, aby uczestnicy nie mieli wrażenia, że było mało czasu i że nie widzieli wszystkiego.

Aline Sierp

- Mów powoli, ale z zaangażowaniem, aby nie przeciążyć uczestników nadmierną ilością informacji oraz aby mogli Cię łatwo zrozumieć. Ważne jest też, aby Twoja prezentacja była dostępna dla osób, które mają deficyty słuchu lub uwagi.
- Należy pamiętać o tym, że często łatwiej jest uczestnikom zapamiętać 2 lub 3 ważne pojęcia lub idee albo 1–2 narracje oraz dyskusje, w których się udzielali, niż szczegółowe informacje i fakty. Przed rozpoczęciem trasy zdecyduj, w jakich koncepcjach i narracjach chcesz się zagłębić. Będą to motywy przewodnie całej trasy – możesz do nich co jakiś czas powracać podczas wizyty.

Wszystkie nasze wycieczki opierają na dyskusjach, a na każdym przystanku skupiamy się na określonej kwestii. Nie tyle chodzi tu o określone tematy, co o ważne pytania, na które szukamy odpowiedzi w poszczególnych miejscach postoju. Stwierdziłmy, że najczęściej uczestnicy dużo lepiej pamiętają rozmowy, w których brali udział, niż wykład. Zadając im pytania i inicjując dyskusję podczas trasy, pomagamy im zapamiętać treści poznane na trasie. Jednocześnie będą oni mieli w zanadrzu pytania, które będą mogli zadać swojej rodzinie i znajomym, gdy znów odwiedzą z nimi to miejsce.

Olivia Durand

- Zadawaj pytania i zachęcaj uczestników do rozejrzenia się po zwiedzanym miejscu, dając im zadania polegające na przykład na określonych obserwacjach lub refleksjach w podgrupach.

Często mówię, aby uczestnicy np. poszli gdzieś i poszukali czegoś, a następnie opisali tę rzecz całej grupie. Czasami też wyodrębniam podgrupy, prosząc je, aby wysłuchały różnych multimediiów, a potem wróciły i opowiedziały poznane treści innym. W ten sposób każdy zapoznaje się z różnorodnymi treściami. Często proszę ich o opisanie określonego obiektu w taki sposób, aby naprawdę weszli z nim w interakcję. Oczywiście, ja też mam swoją rolę do odegrania, przekazując im informacje, a dzięki temu, że uczestnicy dostają określone zadania, mogą oni wejść w prawdziwy dialog, co jest niezwykle ważne.

Aline Sierp

- Wykorzystaj przejścia między poszczególnymi przystankami, aby zachęcić do zastanowienia się i odpowiedzieć na pytania uczestników, ale także pozwalaj im błądzić po przestrzeni, aby mogli ją lepiej poznać.

Gdy jesteśmy na zewnątrz i przechodzimy od obiektu A do obiektu B, aby tam się zebrać, to jest to swobodny spacer, który spełnia zasadniczo funkcję krótkiej przerwy. A gdy znów zbieramy się w docelowym miejscu, możemy kontynuować opowieść. Myślę, że ważne jest nie tylko, aby uczestnicy zaangażowali się w dyskusję i dowiedzieli się istotnych szczegółów, ale także, aby mieli przestrzeń, aby przemyśleć, poczuć i przetrawić pewne treści. Jeżeli miałbym coś poradzić innym przewodnikom, to powiedziałbym im, że bardzo ważny jest czas, gdy grupa przechodzi od punktu A do punktu B. Nie śpieszcie się, dajcie sobie czas, ponieważ ten spacer również spełnia określoną funkcję.

Miško Stanišić

Myślę, że naszym celem nie jest wywoływanie gwałtownych uczuć. Ja osobiście sprzeciwiam się pogładowi, że dobra prezentacja skomplikowanej, smutnej lub pełnej przemocy historii daje się zmierzyć ilością wylanych nad nią łez lub siłą wywołanych emocji. Celem powinno być raczej przekazywanie wiedzy i zachowanie pamięci. Nie mam jednak nic przeciwko temu, aby ludzie reagowali emocjonalnie. Często jest to nieuniknione, a emocje nie są niczym złym. Jeżeli ktoś ma oczy mokre od łez, albo nawet płacze, to też jest w porządku.

Miško Stanišić

1. Wyraźnie zaznaczać, gdy cytujemy jakieś postaci lub źródła z przeszłości.
2. Pozwolić uczestnikom odłączyć się od wycieczki i ponownie do niej dołączyć, gdy będą na to gotowi.
- 3.3. Ostrzegać, zanim poruszysz wrażliwe tematy oraz pozwolić, aby uczestnicy mogli chwilowo odejść na bok przez oznaczone wyjścia.

Ze względu na to, że niektóre z tematów poruszanych podczas trasy będą trudne, często dajemy uczestnikom możliwość odejścia na bok podczas niektórych etapów trasy, jeżeli poruszany przez nas temat będzie dla nich zbyt wrażliwy. Będą oni mogli znów dołączyć do grupy, gdy będą na to gotowi. Nie powinno się tego nikomu narzucać. Każdy ma szansę dołączyć do trasy, ale opiera się ona na wzajemnym szacunku i akceptacji różnorodności uczestników.

Olivia Durand

Jak radzić sobie z emocjami, które wywołuje trasa?

To właśnie w spornych miejscach historycznych i przestrzeniach publicznych narracje historyczne są często poddawane w wątpliwość i przekształcane poprzez debaty na temat pamięci. Sprawia to, że mogą one wywoływać szczególne emocje. Właśnie dlatego reakcja publiczności często opiera się na czystych emocjach: współczuciu, empatii lub oburzeniu na opowieści, które prezentuje przewodnik.

Oznacza to, że trzeba uważać na język, jakiego się używa, oraz na sposób przekazywania informacji. Ważne jest, żeby:

Jak rozładowywać napiętą atmosferę oraz utrzymać uwagę uczestników?

Przywiązujemy dużą wagę do tego, aby ostrzegać uczestników przed trudnymi tematami, które poruszamy podczas trasy, ponieważ przywoływane przez nas wydarzenia były nieakceptowalne nie tylko w przeszłości, ale są takimi nadal. Jeżeli dana osoba nie czuje się komfortowo podczas omawiania jakiegoś tematu albo nie chce słuchać pewnych opowieści, to dbamy o to, aby mogła ona odejść na bok albo nawet opuścić trasę, jeżeli czuje taką potrzebę.

Hera Jay Brown

W tej części przedstawimy porady i techniki pomagające radzić sobie w napiętych sytuacjach, które mogą pojawić się podczas trasy, np. gdy ktoś prezentuje skrajne poglądy albo zachowuje się nieodpowiednio. Choć poniższa lista skupia się na napięciach powstających w grupie, może się też zdarzyć, że pojawia się zagrożenie spoza grupy. W takich sytuacjach można zmienić trasę albo nawet ją zakończyć, jeżeli robi się zbyt niebezpiecznie. W przypadku wycieczek prywatnych można zaoferować uczestnikom, aby umówili się na inny termin.

A. Skrajne poglądy

Ekstremizm to szerokie pojęcie, a to co uważamy za skrajne poglądy, może rozciągać się od skrajnego liberalizmu do skrajnego konserwatyzmu. Przykładowo, jedna strona debaty może oskarżać współczesnych aktywistów i historyków o patrzenie na przeszłość przez pryzmat politycznej poprawności, a z kolei druga może żądać usunięcia wszelkich pomników i

zniszczenia spornego dziedzictwa. Żaden z tych poglądów nie prowadzi do konstruktywnych rozmów w szerszym gronie, a także wiąże się z trzema głównymi niebezpieczeństwami: uczestnicy mogą odczuć, że nie są w bezpiecznej przestrzeni, mogą się bać wyrażać inne opinie, a osoba wyrażająca skrajne poglądy może zmonopolizować dyskusję.

Czasami skrajne komentarze lub poglądy mogą wywołać reakcję fizyczną lub emocjonalną u innych uczestników. W takim wypadku możemy poprosić osobę, która je wyraża, o chwilowe lub nawet całkowite opuszczenie wycieczki.

Według mnie jest duża różnica między dyskusją, w której różne osoby wyrażają swoje poglądy, mówiąc o tym, co było dobre, a co nie, a zakłamywaniem historii i mową nienawiści. Podczas moich wycieczek nie toleruję mowy nienawiści ani zakłamywania faktów historycznych. Nie dyskutuję z osobami, które promują idee antysemitki, nazistowskie lub faszystowskie. W takiej sytuacji przerwałbym trasę i kazałbym tej osobie odejść. Nie jest to ani przestrzeń, ani miejsce, aby prowadzić tego typu dyskusje.

Miško Stanišić

1. Zadaj otwarte pytanie, aby nadać dynamikę dyskusji

Stawiając otwarte pytania, przekierowujemy uwagę z własnych poglądów na opinie innych osób. Odbijając skrajny pogląd poprzez zadanie pytania, powinniśmy zaprosić z powrotem innych członków grupy do dyskusji, co pozwoli uwzględnić w niej różne perspektywy.

2. Zaakceptuj, że czasami nie znasz odpowiedzi

Jeżeli nie znasz odpowiedzi na jedno z pytań zadanych przez uczestników wycieczki, to nie udawaj czegoś przeciwnego – każdy ma prawo czegoś nie wiedzieć. Możesz powiedzieć, że spróbujesz poszukać tej informacji, aby przekazać ją następnym grupom. Zaakceptowanie, że dyskusje czasem pozostają nierozstrzygnięte, pozwala kontynuować rozmowę poszanowaniem drugiej osoby. Przyznaj przed uczestnikami trasy, że dane miejsce może często wywoływać silne reakcje.

Istnieje całe spektrum skrajnych poglądów. Występuje zarówno ekstremizm ultrakonserwatywny, jak i ultraliberalny. Spośród tych dwóch form jedna może być bardziej agresywna od drugiej, zwłaszcza w odniesieniu do przewodnika. Obydwie jednak mogą stanowić problem podczas trasy, ponieważ oznacza to, że uczestnicy nie mogą bezpiecznie wyrazić swoich opinii, a także mogą całkowicie załamać dynamikę rozmowy w grupie. Główną strategią, którą zalecamy naszym przewodnikom, jest odpowiedź na skrajne wypowiedzi poprzez zadanie pytania. Czasami stwierdzenia takie są tylko prowokacjami, niepopartymi wieloma argumentami. Często mówimy naszym przewodnikom, aby powtórzyli słowa, których użyła ta osoba oraz nieco je rozszyfrowali albo powiedzieli, co o tym myślą.

Olivia Durand

B. Nieodpowiednie zachowanie

Niektórzy odwiedzający mogą zachowywać się nieodpowiednio, np. krzyczeć, używać niewybrednych określeń lub przeszkadzać innym w dojściu do głosu. Inni uczestnicy wycieczki mogą wtedy:

- mieć zakłócone poczucie bezpieczeństwa.
- obawiać się wyrażania rozbieżnych opinii.
- odczuwać frustrację z powodu braku możliwości wypowiedzenia się.
- czuć się zagrożeni fizycznie z powodu swoich opinii lub swojej tożsamości.
- czuć się marginalizowani lub obrażani.

W zależności od odwiedzanego miejsca i organizacji mogą już istnieć określone środki bezpieczeństwa, które pomogą przewodnikowi poradzić sobie z taką sytuacją. W innych przypadkach to Ty jako przewodnik odpowiadasz za bezpieczeństwo grupy. Ustalenie jasnych granic już na samym początku trasy może pomóc w deeskalacji trudnych sytuacji, choć nie istnieje uniwersalne rozwiązanie.

Pomocne może być określenie kilku podstawowych zasad i zobowiązanie uczestników do ich przestrzegania, jak również wysłuchanie pytań wszystkich osób i umożliwienie im podzielenia się swoją opinią. W przypadku incydentów możesz wtedy odwołać się do zasad ustalonych na początku trasy. Przypomnij uczestnikom, że jako przewodnik możesz poprosić daną osobę o opuszczenie trasy, gdy uważasz, że stanowi ona czynnik ryzyka i/lub zagrożenie dla grupy.

Pod koniec trasy daj uczestnikom przestrzeń na refleksje, aby mogli zastanowić się, czego się nauczyli i jaki to miało na nich wpływ.

Jeżeli wiesz albo podejrzewasz, że niektórzy mogą czuć się niezręcznie, dzieląc się swoimi przemyśleniami z resztą grupy, możesz też porozmawiać z nimi na osobności. Ci ważne informacje zwrotne na temat treści wycieczki i sposobu, w jaki je przekazałeś/aś.

W idealnej sytuacji możesz odnieść się też do tych komentarzy z punktu widzenia przewodnika. Jeżeli grupa rzuciła nowe światło na pewne fakty, to możesz też zanotować na przyszłość, jak poradziście sobie z tymi problemami i co zrobilibyście inaczej. Możesz też podać uczestnikom krótką listę łatwo dostępnych źródeł, aby mogli uzupełnić wiedzę lub przeprowadzić własne badania po zakończeniu wycieczki. Zadbaj, aby te pozycje były jak najbardziej różnorodne i obejmowały różne formaty, np. książki, artykuły, podcasty i filmy.

Między ostatnim punktem trasy a autobusem również jest zazwyczaj krótki spacer. Oficjalna część wycieczki już jest zakończona, ale możemy jeszcze porozmawiać w trochę bardziej nieformalny sposób w drodze do autobusu. Myślę, że te ostatnie 10 minut drogi to świetna okazja, aby ludzie bez napięcia mogli wypowiedzieć swoje komentarze lub podjąć tematy, które się pojawiły.

Miško Stanišić

Najchętniej na końcu trasy nawiązuję do tego, co powiedziałem na jej początku – to zależy trochę od grupy. Podejmuję jakiś temat, o którym wspomniałam na początku, coś, co pojawiło się w jednym z pytań lub jakąś sprawę, o którą zapytano mnie podczas przejścia między przystankami. Jest to coś, co otwiera nas na dalsze przemyślenia.

Aline Sierp

Memory Studies Association

Aline Sierp
Silvina Cabrera
Lorena Ortiz

EuroClio

Steven Stegers
Marie-Louise Jansen
Paula O'Donohoe
Monika Lendermann
Jadé Botha

Autorzy

Francisco Ferrándiz
Olivia Durand
Paolo Ceccoli
Valerio Bernardi
Marcin Napiórkowski
Joanna Wojdon

Udzielili wywiadów

Barry van Driel
Aline Sierp
Miško Stanišić
Olivia Durand
Hera Jay

Korektorzy

Benny Christensen
Francisco Ferrándiz
Mare Oja
Hannes Obermair
Aaron Peterer
Miško Stanišić
Barry van Driel
Britt-Marie van der Drift
Lidija Zupanic Suica

Nagrania tras

Francisco Ferrándiz
Francisco Etxeberria
Fausto Canales
ATRIUM
Uncomfortable Oxford
Sporen van Slavernij in Utrecht
Terraforming
In Media Res

contestedhistories.org/onsite

 @contestedhistories

 @contestedh

contestedhistories@euroclio.eu

Bankaplein 2

2585 EV, The Hague

The Netherlands

+31 70 3817836

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

